

LITTERATUR OG KUNST PÅ TENERIFE

At skelne mellem litteraturen og kunsten på Tenerife og den i det øvrige Spanien og især på de øvrige kanariske øer er en vanskelig sag. Talenter fødes på øen og blomstrer op, men flytter i en modnere alder til det sted, hvor de får deres gennembrud. Andre flytter til øen. Og atter andre, som var flyttet væk, kommer tilbage, fordi Tenerife trods alt er det sted, hvor de har deres rødder og vil ende deres dage. Hvem, der "hører til" Tenerife, er en skønssag. Visse navne fremtræder dog så klart, såvel ved tilhørsforholdet som kvaliteten, at de uundgåeligt skal med her. De skal tjene som ankerpunkter for den søgen efter litterære og billedmæssige oplevelser, som denne korte gennemgang forhåbentligt vil bidrage til.

Litteraturen

Fra guanchetiden har vi ingen skriftlig arv. Hvad der foreligger fra tiden før spaniernes erobring af øen sidst i det 15. århundrede, er mundtligt overleverede digte og sange af romantisk og religiøst tilsnit, optegnet i tiden derefter af flittige munke og præster fra fastlandet. Det er de evige emner om kærlighed og jalousi, om hverdagen med dens hyrdeliv og glæder og sorger, der må holde for, med senere drejning i religiøs retning og inddragelse af Jesus og Jomfru Maria. Således kan det lyde: "Casate pastor conmigo/mira que soy bonitilla,/que soy sobrina de cura/ y te guardo las cabritas" o.s.v., i oversættelse: "Gift dig hyrde med mig,/se dog, hvor dejlig jeg er/, at jeg er niece af præsten/ og vil vogte de små gedekid for dig," dog her med en lidt barsk udgang, idet den anråbte hellere vil have gedeflokken for sig selv og fortrækker til bjergene. Men så kan den hellige jomfru tage imod tilbødelsen som i dette digt fremsagt af børn ved majfesten: "Moder for den smukke kærlighed/ mod dig retter sig min kærlighed/og til dig er alle de blomster/ som vokser frem i min have."

Den første kendte forfatter fra Tenerife er **Antonio de Viana**, født i La Laguna 1578, død ca.1650 i Sevilla. Han skriver i prosa og på vers om historiske emner og digter videre på legender fra fortiden, besjælet af sin kærlighed til jorden og guancherne. Den får ham til med effekt at vende tilbage til den spanske erobring af øen, der skulle komme til at betyde denne kulturs undergang. "Og der døde 500 spaniere/ og 300 katolske kanarieboere/ og mere end 3.000 guancher/ og så mange deltog i slaget/ at man har opgjort det til 9.000", skriver han om guanchernes sidste sejrige slag på stedet, som de senere sejrherre døbte La Matanza, blodbadet. På fastlandet blev han en god ven af den store komedieforfatter Lope de Vega, (som siges at have skrevet 1.600 dramatiske værker!). Så flittig var de Viana ikke i de sidste leveår, hvor man intet hører om ham. Og at Sevilla var stedet, hvor han døde, er et gætteri.

José de Viera y Clavijo er det store navn fra oplysningstiden, født i Realejo Alto 1731, død i Las Palmas 1813. Hans hovedværker er Naturhistorisk Leksikon for Kanarieøerne og Optegnelser om Kanarieøernes Historie. På det sidste værk skrev han i 20 år og var gennem inddragelsen af en række venner og korrespondenter i arbejdet forud for sin tid. Han regnes for Kanarieøernes historiske hukommelse og skrev efter sin tids idealer tilstræbt logisk og nøgternt. Hør således om engang, da Tenerife blev hjemsøgt af pest: "Næppe var øerne begyndt at ånde ud efter forfølgelsen fra de ydre fjender, før der i deres indre antændtes en gnist, som efter at have vist sig i havnen i Garachico på to inficerede skibe fra Spanien, vandrede videre til Los Realejos, sprang over til havnen i Santa Cruz og derfra til andre af øerne, Gran Canaria, Fuerteventura og Lanzarote. At La Laguna og andre byer slap, må tilskrives opmærksomheden og rækken af forholdsregler fra de pågældende kommuner, som havde overvåget sine borgeres sikkerhed."

Den, der beskæftiger sig med Kanarieøernes historie eller spansk litteraturhistorie, vil ofte støde på hans navn.

Tomas de Iriarte (Puerto de la Cruz 1750 - Madrid 1791) udvandrede til fastlandet som 14-årig. Han fik et embede i staten, som gav ham god mulighed for at dyrke sine litterære interesser i selskab med ligesindede. Han kom i inkquisitionens søgelys på grund af sine kætterske meninger om religiøse og andre sager, men klarede frisag. Han skrev prosa og poesi. Mest kendt er han for sine *Fablas Literarias* (Litterære Fabler) i stil med dem, vi kender fra La Fontaine. Med deres underforståede budskaber ønskede han at vække sin samtid til en mere selvstændig og fri tankegang.

I det næste århundrede kom den romantiske bølge som i det øvrige Europa. Nævnes skal **José Plácido Sansón** (Santa Cruz 1815-Madrid 1875), der var udvandret til fastlandet som barn. Han skrev digte og essays, bedst kendt er hans *Ensayos Literarios*. At fortiden stadig optager bevidstheden hos digterne, kan ses i hans sonét fra den spanske erobring af øen, slaget ved La Laguna: " En Episode:// Der ligger San Roque. Med svære sår/ slæber Tinguaro sig op ad fjeldet og brøler:/ Lugo vand sejr! Den store Tinerfe føler/ sit ry formørkes, tordenstemmen forgår:// Betyngtet går helten træt i det løse terræn,/ han fornemmer en nærhed af død og kærligheds brand; /og vil leve -. En spanier råber ham an,/ vender sig brat og gennemborer hans lænd.// Tinguaro er faldet! Et ekko af døds kamp og sorg/ trækker i luften om klippen sit spor af elendighed./ Hans kvalfulde ensomme lod begræder Nivaria.// Og dérinde runger det dybt, fra Teides borg:/ Død er de kanariske øers uafhængighed!/ Død for stedse friheden for Kanaria!" Hvor historisk korrekt hovedpersonen er beskrevet, er omtvistet. Men mere end om historiske facts drejer det sig nu om ånden bag dem, det gamle sammenhold, der blev brudt, men man stadig kan søge til og suge kræfter fra, og naturen om det, hvis evige scene stadig tilbyder sig til menneskene.

En digter og forfatter til flere skuespil af betydning i eftertiden er **Angel Guimerá** (Santa Cruz 1845-Barcelona 1924), også han udvandret som barn. Hans sprog blev det catalanske. Betydningsfuld som poet var **José Lentini** (Las Palmas 1836 - Tegueste 1862). Han var kirkelig ansat, blev syg af tuberkulose og flyttede med sin mor til hendes hjemsted på Tenerife, hvor han døde i en ung alder. Bitterhed over hans lod, længsel efter døden præger hans værk. Således lyder et af versene i hans henvendelse til en digterske, der var død: "Stor er verden; meget vil jeg have bedt om/ hvis jeg beder den om give mig hyldest/ men min klage, søster, overgår den/ min sorg, søster, er større."

I en tid, hvor realismen dominerede i Europa, tilkom på Tenerife la Escuela de La Laguna, "Skolen i La Laguna," fra 1878. Den fremhævede det lokale, landskabet, de små samfund og naturen om dem, hjemstavnen og atter fortiden, knyttende bånd til romantikken og De Vianas poesi. "Al min kærlighed, og skønt den er stor,/ kunne jeg ønske mig den større,/ beholder jeg for mine øer,/ for Teide og for havet," skriver et medlem af skolen, **Nicolas Estévanez** (Las Palmas 1838-Paris 1914). Fra han var barn, boede han i La Laguna, kom senere til Madrid, hvor han blev en fremtrædende politiker, guvernør og krigsminister. De sidste fyre år af sit liv levede han i eksil i Frankrig, hvorfra han digter: "Mit fædreland er ikke verden,/ mit fædreland er ikke Europa/ mit fædreland er et mandeltræ,/ dets friskhed, sødme, uforglemmelige skygge." Et andet medlem var **José Tabares Bartlett** (Santa Cruz 1850-1921), i to omgange borgmester i La Laguna. Han skriver: "Alene klangen af klokken/ forstyrrer roen på den gyldne slette/ med flygtige vibrationer/ som når det kristne hjerte overvældes af tro." Andre fremtrædende navne var **Antonio Zerolo**, **Domingo J. Marique**, **Diego Crosa** og **Gulliermo Perera**.

I 1919 afholdtes i La Laguna en fest, der hyldede skolen og dens betydning og samtidigt kom til at betegne dens ophør. Men den har præget eftertiden, således digteren **Carlos Pinto Grote** (La Laguna 1923), der skriver: "Kald mig guanche/ søn af vulkanerne og lavaen/, der holder hovedet højt/ og lader hjertet være i frihed. Kald mig guanche, intet mere/ Mit fædreland: Et mørkt vildnis./ Min blomst: En gyvel/.At drikke vandet fra en kilde/ hvile under et fyrretræ/ og have havet nærved/ til at skille mig fra alt det./ jeg ikke bryder mig om/ og som binder mig./ Kald mig guanche./Lave lansespidsen/ lade leret dreje rundt/ og kvæget føde./ Rejse uden veje/ stige op på bjerget/ se imellem skyerne/ San Borondón i det fjerne."

El Movimiento Vanguardista, en "avantgardebevægelse," taler man om i Spanien allerede i 1920'erne med fremtrædende navne fra Tenerife. **Juan Manuel Trujillo** (Santa Cruz 1907 - Las Palmas 1976), blev på nabøen en foregangsmand. Han samlede de unge skribenter og poeter fra Kanarieøerne og udgav antologier med bidrag fra de mest avancerede. Selv skrev han fortællinger og essays.

Agustin Espinosa (Puerto de la Cruz 1897 - Los Realejos 1939) nævnes som ophavsmanden til den særlige surrealistiske stil, gældende for hele det spanske sprogområde. En af udøverne var **Emeterio Gutiérrez Albelo** (Icod 1905 - Santa Cruz 1969). Han skriver digtet Følelsesmæssig Arkæologi: "En gammel bog med tørre blade/, som pludselig åbnede sig, kun den/ de mindede om tristheden: og fra dem steg disse vers, /disse vers fra engang - husker du dem?/ siger min elev i fysiologi mig - hvor slank jeg er!/ med en stemme som en fugls/ og tilføjer:/ man kunne næsten tælle alle mine knogler/ ud fra dette her krimskrams." Senere, efter borgerkrigen, lægger han stilen om, og emnerne er nu socialrealistiske eller religiøse. Det sidste som i: "Legeme // "Kristi legeme/Legeme/ af glas/ og af ild./ Bundt af valmuer/. Knippe af torne, brændende. Tæppe af vellugt over Vindens Stemme./ Brødet rundt og højt/ Bue/ spændt/ med sin pil af lys/ fastsømmet til mysteriet."

Pedro Garcia Cabrera (Vallehermoso 1905 - Santa Cruz 1981) var med til at grundlægge de kanariske tidsskrifter *Cartones* og *Gaceta de Arte* og ligeledes fremtrædende surrealist. Han blev sat i skyggen af den sejrende part i borgerkrigen, men begyndte igen i 1950'erne at offentliggøre sine arbejder. Et digt fra hans senere periode hedder Øerne hvor jeg lever: "En dag vil der være en ø/, hvor stilheden ikke er blevet kneblet./ Lad dem begrave mig der, /hvor min stemme fra friheden kommer/ til alle, der betræder dens bredder./ Kun jeg er ikke./ Med mig er altid/ horisonter og hænder af forhåbning,/de holder ikke op/med at se et ansigt bag sårene/ de mister ikke / hjertet eller kursen i stormene,/ de græder af galskab/ og bærer tiden i deres levende kød./ Og når mine ord befrier sig/ fra slaget, hvor jeg både dør og er i live/ beder jeg om glæden ved havet til alle/ som deler deres brød på denne ø/ hvor stilheden ikke må være kneblet."

Bevægelsen Movimiento Fetasiano har fået navn efter værket "Fetasa" af **Isaac de Vega** (Granadilla 1920). Hans fortællekunst er metafysisk, symbolsk, med vide rammer for forståelsen. Isolation og selvbetragtning er hans verden. Det giver rum til samlivet med naturen. Således nattevandringer ved havet, som han skildrer i sin lille beretning: "Hajen.// .. Ligesom de 4-5 forudgående aftner svinder lyset og lader stjernerne dukke frem. Langt væk ses lysskæret fra nogle landsbyer. Lyden af bølgeslaget. så monotont, høres ikke mere. En dyb modløshed indfinder sig. Timerne går, ingen fisk synes at bide på. Det samme igår og de foregående aftner. Der er en sær fremmedhed over havet, nogle ukendte love hersker over fiskene og gør dem ligeglade. Man ved, at hvis man kunne se gennem det mørke hav, ville 3-4 grupper straks være der, langsomt svømmende fra her til der, men de bider ikke på. De gamle tilskrev det månen, tidevandet, blæsten; men ingen bider på."

Rafael Arozarena (Tenerife 1923), også "fetasianer", men af anden sindstype, skriver om bevægelsen: "Dette at begive sig af sted uden at vide hvorhen, dette at gå muntert gennem livet uden at bede om for mange forklaringer på døden.. lad os søge en sandhed som kan fylde vores blod." Individualisme, subjektivitet: "Jeg tænker ikke på læseren, når jeg skriver. I det øjeblik tænker jeg på mig selv som læser." Et digt af ham beskriver fundet af en græsk statue i Middelhavet: "Kom, kom unge athenere,/ mød romere og catalaner frem foran det blå spejl./ Se hvilken renhed, der skinner fra bunden af havet/ fra kroppen føjet ind i sit marmor/. Den har ikke galloner, medaljer eller rigdomme/ kun et blad af akanthus til at dække sin blu,/ og den udfordrer således seklerne".... Hans mest kendte værk hedder "Mararia." Et andet er "Øl af rødt korn."

Også **Antonio Bermejo** (Santa Cruz 1926) regnes til bevægelsen. Han skrev fortællinger med sociale aspekter, hvor personerne føler sig indelukket, uden udsigter. En roman hedder "Regnen siger ingenting." Han skrev også drejebøger til film. I 1958 forlod han gruppen og gik i selvvalgt isolation.

Pilar Lojendio (Tenerife 1931-1989). Hun var aktiv i sin samtids debat, meget intuitiv og direkte. Stod med værket "Håbet er kommet" centralt blandt de kvindelige digtere i århundredets midte. Et vers lyder: "I daggryet skælver kroppen i sin midte,/ og hårene vågner til liv under dine hænder,/ vi afskyr sammen timernes gang/, og mine fødders kæde binder dig til strandene.// I daggryet græder vore udbredte kroppe,/og slangerne vender tilbage til deres kurve,/ og ulven i dit bryst vågner og ler,/ solen blomstrer mellem hanernes fjer,/ men med natten er der guder, som er døde."

Francotiden, ved vi, lagde på mange måder sin klamme hånd på al tænkning og fabuleringen inden for Spaniens grænser med sin overvågen af, hvad der måtte komme til orde. Med årene opblødtes klimaet og censuren, og der kunne skrives om alle emner i samfundet. Nye forfattere fik luft under vingerne. På Kanarieøerne fremstod "66-generationen" med en lang række repræsentanter. Fra Tenerife er der **Alfonso Garcia-Ramos** (St. Cruz 1930-80), **Alberto Omar** (1942), **Frenando D. Delgado** (1947), **Juan Cruz Ruiz** (Puerto de la Cruz 1948), **Juan Manuel Garcia Ramos** (1949). De gør sig gældende inden for de forskellige af litteraturens grene, romaner og noveller, poesi, drama, essayistik, kritik, men især poesien.

Af debutanter fra 1980'erne og 1990'erne skal nævnes **Daniel Duque Diaz** (1949), **Agustin Diaz Pacheco** (1952), **Jesús Rodriguez Castellano** (1953), **Domingo Luis Hernandez** (1954), **Victor Álamo de la Rosa** (1969). Og endelig **Alberto Vazquez Figueroa** (1936), som voksede op i Afrika, hvortil hans familie måtte drage i landflygtighed af politiske årsager. Han er blevet en af de mest læste forfattere i verden og har fået manuskripter filmet. Hans litterære placering er dog omtvistet af kritikerne. Den samme usikkerhed hersker naturligvis omkring ethvert forfatterskab af nyere dato. Kun tiden kan afgøre, hvad der skal blive stående.

Som helhed finder kritikerne ikke, at den kanariske digtning på afgørende punkter skiller sig ud fra fastlandets. Men i perioder har det været anderledes. "Hvad der specielt interesserede mig ved den litteratur, som er gjort på Kanarieøerne, er dens indhold af leg, det stædige brud med tidligere moder, som generationen omkring Gaceta de Arte betød," skriver Juan Cruz Ruiz. Og der kan være andre opfattelser. **Andrés Sanchez-Robayna** (1952), digter og lærer på universitetet i La Laguna, mener, at Kanarieøerne har tilført den spanske litteratur et strøg af bevidsthed og skriver: "Historisk har den siden det 16. århundrede tegnet sin egen særlige profil

i forhold til hovedstaden og gør det stadig med noget særligt atlantisk."

At der i ovenstående citater har været mest af poesi, kan skyldes, at poesien faktisk i området har overgået prosaen som udtryksmåde. Herom siger **Cecilia Dominguez Luis** (La Orotava 1948): "Det er sikkert, at poesien på Kanarieøerne har været dyrket langt mere end prosaen, måske fordi det er heri, at kanarieboeren finder sin bedste måde at udtrykke sig selv på." Men **Lazaro Santana** siger: "Ingen poeter overgår prosaforfattere som Perez Galdos, Quesada og Espinosa." De to første er ikke fra Tenerife og derfor ikke nævnt. Men at der skulle være noget generelt forskelligt mellem forfatterskaberne på de forskellige øer, er der ingen bud på.

Litteraturen er hele tiden i bevægelse ligesom meningene om den. Og siden de forlæg udkom, som her er anvendt i beskrivelsen, kan der allerede være sket meget. Vi må henvise til de lokale biblioteker, ligesom der såvel i Los Christianos-Playa de Las Americas-området som i Santa Cruz er udmærkede boghandler. Et er sikkert: Der er altid noget at fordybe sig i og værdier at hente for den, der vil.

Kunsten

Der er de samme spørgsmål om afgrænsning som i litteraturafsnittet. Vi inddrager også kunstudøvere og kritikere uden for området, blot det er motiveret i en særlig tilknytning. Der kan stå værker af dem på Tenerife. Vi kan også inddrage dem, som i en tidlig alder er fraflyttet Tenerife.

Med "kunst" menes den bildende kunst inkl. arkitektur.

Kunsten på Kanarieøerne har fra gammel tid udtrykt sig som andre stenalderkulturer, med hulemalerier og tegninger, indskrifter på sten, mønstre på brændt lertøj og keramik. Formerne er først og fremmest bestemt af den praktiske brug, men religiøse aspekter er også med. Tenerife og de vestlige øer regnes for især at have lagt vægt på nytteværdien, med det udsmykkende element begrænset til smalle borter og striber. Smykkematerialet har været ler, knogler, konkylier, kalk, træ. I mange af arbejderne kan spores slægtskab med frembringelserne i de gamle middelhavslande.

Museo de la Naturaleza y el Hombre i Santa Cruz opbevarer en imponerende samling minder fra de "fårnstora dar."

En stiliseret kvindekrop i ler med overdreven fremhævelse af de kvindelige attributter (jfr. Venus fra Willendorff) forhandles på alle øerne og vil af mange umiddelbart blive forbundet i tanken med "det gamle." Den er fundet på Gran Canaria.

En ingeniør udsendt af den spanske konge Filip d. 2. (1528-1598) hæfter sig ved det dekorative anstrøg i alle husbyggerierne og især i det indvendige. Han bemærker, at det er kvinderne, som går foran i disse bestræbelser. "Las Pintaderas" er genstande af brændt ler eller træ med smukke mønstre, som kan have været ophængt i huset eller placeret på borde m.v.

Kunsten på øerne efter erobringen fremtræder som hovedregel først i enten kirker eller kunstværker i kirker, eller de kan være bygningsværker af særlig værdi. Stilmæssigt er det traditionerne fra det spanske fastland og Portugal, der øver indflydelse, med al den variation, de har, således inddragelse af elementer fra den mauriske kultur, som den viste sig i Andalusien. Det er gotikkens, renæssancens og senere barokkens tid, som det ses på kirkerne, og i dem ophænges små modeller i træ af skibe, således i La Concepción i La Laguna og La

Concepción i Santa Cruz. Et enestående værk er kristusfiguren Cristo de La Laguna i træ, et gotisk værk af høj kvalitet, måske fra et værksted i Andalusien. Den flamske indflydelse gør sig også gældende. Og fra Genova stammer de prædikestole i marmor eller træ, som bl.a. kan ses i domkirken i La Laguna og La Concepción i Santa Cruz, eller gravsteder i La Laguna og Tacoronte.

Fra det 19. århundrede begyndte man at skabe overblik over udviklingen i kunsten på Kanarieøerne. **José Rodríguez Moure** (1855-1936), præst i La Laguna, skrev bogen *Guia Historica de La Laguna* med en beskrivelse af altertavler, billeder m.m. **Pedro Tarquis Rodríguez** (Santa Cruz 1886) skrev om samme emne og inddrog gamle og nye bygningsværker. **Maria Rosa Alonso** (La Laguna 1910) skabte en oversigt over malere på Kanarieøerne. Og præsten **Sebastián Padrón Acosta** (Puerto de la Cruz 1900-1953) skrev om både litteratur og kunst fra en selvvalgt isolation. I 1945 udsendte på fastlandet **Marquez de Loyosa**, generaldirektør for de skønne kunster, en bog om emnet og sørgede for, at øerne kom med i de generelle kompendier.

Jesús Hernández Perera (La Orotava 1924 - Madrid 1997) skrev allerede som 19-årig om kanarisk kunst og fik senere en doktorgrad for Orfebreria de Canarias, guld- og sølvmedekunsten på øerne. Som professor ved Universitetet i La Laguna nåede han inden sin død at stå som den store autoritet for kanarisk kunst. På samme tid så man på Gran Canaria hen til den derværende Lújan Perez-skole, opkaldt efter en betydelig billedhugger fra det 18. århundrede.

Øriget har med sin særlige beliggenhed dannet en bro mellem den gamle og den nye verden. Kanarierne har øvet indflydelse på bygningskunsten i Peru.

Omvendt er smykkekunsten på øerne påvirket af Mexico, Guatemala og Cuba. Mange statuer er nået til øerne eller herfra videre til fastlandet fra den nye verden.

Hvad er det særlige ved kanarisk kunst? Hvad angår bygningerne, kan man pege på balkonerne, måske efter østerlandsk forbillede, men videreudviklet og hæget om. Og man må fremhæve de indendørs trædekorationer. Inden for maleriet er der mange former. Fælles for mange er det særlige lys. Om en særlig "kanarisk skole" er der ikke tale. **Eduardo Westerdahl** (Santa Cruz 1902-83) med katalansk mor og svensk far, var surrealistisk maler, digter og kritiker. Han skriver: "Der eksisterer ikke en streng linie, som kan samle en homogen gruppe. Værkerne bliver til i stor frihed inden for det figurmæssige og abstrakte." Men Hernández Perera skriver: "Hos hovedparten af de kanariske kunstnere bemærker man nogle faste faktorer, som kan være hældningen mod det surrealistiske. Hos nogle malere er grundspørgsmålet spændingen mellem en selvstændigt opstået kanarisk kunst og en universel kunst."

Før det 20. århundrede kan man næppe tale om en selvstændig kanarisk kunst. Men fra da af taler man om en vågnende bevidsthed. "Kanarieøerne overses og overser (nu), at de overses," skriver Juan Manuel Trujillo (se ovenfor). Selvstændigheden ytrer sig i flere retninger. En regionalisme, der lægger vægt på ens egne traditioner og ejendom, det romantiske og pittoreske i naturen, myten om las Islas Afortunadas, de lykkelige øer. Eller modsat, "indignismen", en bevidsthed om "det indfødte" og alt, som slog dette i stykker. Eller det abstrakte. Eller surrealismen, midt imellem det internationale og det allermest særprægede lokale. Franskmanden André Breton, en slags surrealismens godfather, tog sammen med maleren **Oscar Dominguez** (La Laguna 1906 - Paris 1957) og tidsskriftet *Gaceta de Arte* initiativet til den første udstilling af surrealistiske værker på spansk jord. Det var i 1935 i Santa Cruz.

Et andet vigtigt årstal er 1976. Da mødtes 70 intellektuelle og kanariske kunstnere fra venstrefløjten på El Hierro og blev enige om et manifest, som bekræfter bevidstheden og den kanariske identitet inden for kunst og kultur. Initiativtagerne var den internationalt anerkendte billedhugger Martin Chirino (Las Palmas 1925) og digteren og maleren Manuel Padorno Navarro (Santa Cruz 1933 - Madrid 2002).

Lad os herefter gennemgå "Tenerife" i arkitektur, skulptur og maleri.

Arkitektur.

De første bygninger, som endnu står, er militære fæstninger, stenbygninger. De skulle være robuste og tjene deres formål, at holde pirater og andre fjender fra livet. De kan inden for rammerne give plads for dekorative elementer i form af yndefulde minareter og andre tårne, eller detaljer som våbenskjolde. I Santa Cruz ligger San Juan. I Garachico den smukke Castillo de San Miguel fra 1575, som har overlevet alle naturkatastrofer.

Hurtigt fulgte også bygningerne til guds ære og praktisering af det personlige gudsforhold, først og fremmest kirkerne. Nævnes skal fra det 16. århundrede la Concepción i Santa Cruz med sit ottekantede klokketårn, der står som et af byens vartegn. Og Catalinakirken og -klostret i La Laguna fra begyndelsen af det 17. århundrede; klosteret, som er for nonner, ofte restaureret. Santo Domingo-kirken i Garachico. La Concepción i La Orotava fra det 18. Nyest af de større kirker er domkirken i Candelaria, fra 1959, kendt for sin statue af den hellige jomfru. Kirken er nok moderne, men har mange barokke elementer. Til de religiøse bygningsværker hører også de mange fritliggende bedehuse ("ermitas") og kapeller.

Bygningerne på landet var oftest af sten med tegl- eller stråtag, firkantede, i L-form, når de blev større. Var de 2-etagers, kunne de have udvendig trappe og balkon. Patioen var et samlingspunkt for beboerne, familien. De er enkle, men uden noget fælles særpræg.

Det er i byerne, man finder det mindeværdige. Den første hovedstad på øen, La Laguna, er fuld af bygningsværker, som har holdt sig gennem århundreder. Således Casa de los Capitanes fra første trediedel af det 17. århundrede, et fornemt borgerhus, beliggende i kvarteret San Cristobal, som i 1999 på forslag af den spanske regering blev anerkendt af Unesco som en del af menneskehedens kulturelle arv. Det var det ene projekt ud af tre fra spansk område. I dag rummer det bymuseet og et museum for verdensarven. I nabolaget ligger bl.a. La Concepción-kirken og domkirken, begge med enestående inventar i udskåret træ.

Andre seværdige bygninger i den gamle hovedstad er Palacio Episcopal (der brændte i 2006, men er under genopførelse), Casa de Nava og Casa de Montañés. I La Orotava ligger La Casa de Los Lercaro og La Casa de los Balcones. I Santa Cruz La Capitanía General de Canarias en Tenerife fra det 19. århundrede og bygningen med det Naturhistoriske Museum i nyklassicistisk stil. Og fra samme periode El Teatro Guimerá.

I det 20. århundrede starter teknikken med jernkonstruktioner, som gør det lettere at gå i højden. Samtidigt brydes mange retninger. Til modernismen regnes bygninger som Teatro Leal i La Laguna og rådhuset i Santa Cruz, el Ayuntamiento. Til rationalismen Hogar Escuela sammesteds. Hjemstedet for øens styre, Cabildoen, er et efterkrigsværk, præget af det sejrende Franco-regimes stil, der markerer triumfen.

Skulptur.

I det 16. århundrede virkede en fremragende billedhugger og træskærer på Tenerife, **Martin de Andújar** (1602 - efter 1673), som havde lært af barokstilen fra Sevilla. "Nazareno," er et arbejde med en Jesus, der bærer på korset. Det kan ses i Icod.

I det 18. århundrede arbejdede i Santa Cruz **Sebastián Fernández**, som huskes for sine talrige træstatuetter af Skt. Peder.

En stor billedhugger, **Fernando Estévez** (La Orotava 1788 - 1854), blev hjulpet i gang, da en franciscanermunk, fray Antonio Lopez på San Lorenzo-klosteret, blev opmærksom på hans evner. Han rejste til Gran Canaria og lærte af Luján Perez. Et fremragende stykke religiøs udsmykning af ham findes i la Concepción i La Laguna, "Jesus Preso," Jesus taget til fange. Et andet er La Dolorosa. Han har efterladt sig en lang række arbejder ud over Tenerife og på andre af øerne. Mest kendt er nok den nye statue af la Virgen de la Candelaria, efter at den oprindelige var blevet bortrevet af en stormflod i 1826. En kunstscole i Santa Cruz bærer hans navn.

I det 20. århundrede præger først "indignismen" og realismen værkerne. **Francisco Borges Salas** (Santa Cruz 1901 - 1994) rejste som ung til Paris, hvor han uddannede sig og arbejdede. Blev senere lærer på kunstscolen i Santa Cruz, mistede sin stilling efter borgerkrigen, rejste til Venezuela og kom tilbage i 1962, hvorefter han isolerede sig. Hans kendteste værk står i Santa Cruz, en stenfigur til minde om Santiago Garcia Sanabria, opstillet i parken, som bærer dennes navn. Den viser en meget fed kvinde, med et skær af forladthed om sig.

Enrique Cejas Zaldivar (Cadiz 1915) kom som barn til Tenerife, studerede som ung i Cadiz og Madrid og vendte tilbage til Tenerife. Han er mest kendt for sit fremragende arbejde fra 1947, der er opstillet på Plaza de Espana i Santa Cruz, Monumento a los Caidos, mindesmærket for de faldne fra borgerkrigen. Den del, der hedder la Victoria, er af **Alonso Reyes**. Cejas Zaldivar var især tiltrukket af det monumentale. Hans værker er præget af statisk tyngde og på samme tid ophøjethed. I Güimar er et monument for bispren Domingo Perez Caceres, i Santa Cruz et af Teobaldo Power. Af titler på andre værker kan nævnes: Modløshed, Moderskab, Venus, Cango i kanarisk brydekamp.

En kunstner, der har lært i mange lande, var **Manuel Bethencourt** (La Habana 1931). Han rejste fra Cuba til Gran Canaria, kom så til Madrid, Genova og Rom og var fra 1975 i Santa Cruz. Hans arbejder var figurative og enkle, beskrev kurver, rummede et drama. I de sidste år udnyttede han øens vulkansten til at understrege denne tone.

Af værker på Tenerife af kunstnere fra andre øer skal nævnes en bemalet jernskulptur af grancanarieboeren **Martin Chirino** (Las Palmas 1925), aktiv i El Hierro-manifestet. Værket ses uden for arkitektskolen i SantaCruz.

Den berømte multikunstner **Cesar Manrique** (Arrecife på Lanzarote 1919-1992) har stået for bygningsværker og andre anlæg på Tenerife, således el Parque Maritimo i Santa Cruz og det store vandanlæg el Lago de Martiánez i Puerto de la Cruz. Han har en skulptur opstillet det sidste sted, "Raices en el Cielo," rødder i himlen, en overskåren træstamme med en overbygning i letmetal, der minder om en blomsterkrone.

José Abad (La Laguna 1942) studerede i Perugia i Italien. Han kom senere til Las Palmas for at arbejde hos Eduardo Gregorio og derfra til Chirino i Madrid. Han har udstillet mange steder

verden over. De foretrukne materialer er jern og aluminium. En karakteristisk titel hos ham er "La Jaula", buret, det som mennesket søger at, eller må søge at, undslippe. Han har mange snurrige detaljer til at symbolisere forskellige kræfter. Der er et strøg af surrealisme over hans ravne, som dissekeres, og ting, der hænger ned såsom spejle. Han har en gotisk fantasi nedlagt i sine tableauer og et mysteriøst og esoterisk træværk. Som bestillingsopgave har han lavet de store bronzeafstøbninger af Menceykonger, der står på torvet i Candelaria til afløsning af de gamle stenfigurer.

I 1973 lagde Santa Cruz navn til den første internationale gadeudstilling af skulpturer med deltagelse af bl.a. Henry Moore og Alexander Calder. Af værker fra Kanarieøernes deltagere kom tre til at blive stående, nemlig Abads "Hierro y Duraluminio", jern og aluminium, ved arkitektskolen, Chirinos "Lady Tenerife" sammesteds (se ovenfor) og Gregorios "Hormigon", beton, i Calle Ángel Güimerá. Arrangementet er regnet for en stor succes.

Kunstværker udstillet i fri luft har gode betingelser på Kanarieøerne. I hver by på Tenerife findes buster eller gengivelser i fuld figur af religiøse idoler eller fortjenstfulde mennesker fra lokalområdet. Af Hermano Pedro, øens helgen siden 2002, står der mange.

Som noget nyt er i de senere år tilkommet mange skulpturer og figurer ved omlægning eller anlæg af veje. Los Cristianos har fine eksempler på figurer i et godt samspil med omgivelserne. Således står ved strandpromenaden i Playa de las Americas ud for Parque Santiago med nogen indbyrdes afstand tre forskellige værker af jern og/eller aluminium, der trækker rummet omkring dem godt op. Især virker den midterste med sin tøjlede kraft som en stærk hilsen til naboen. La Gomera. Den er skabt af **J.L. Salvador** i 2002.

Maleri.

Også inden for maleriet dominerer de religiøse temaer i de første århundreder efter erobringen.

Hos **Gaspar De Quevedo** (La Orotava 1616-1670) findes de karakteristiske træk for den kanariske kunst i det 17. århundredes religiøse oliemalerier og portrætter. Han maler efter barokkens tradition under indflydelse af Zurbarán, af malerne i Sevilla og af flamske malere. Han lærte fra sig og skabte en tradition for århundreder. Værker af ham hænger i mange kirker på Tenerife, bl.a. i La Orotava og La Laguna, og i bymuseet i Santa Cruz. **Cristóbal Fernández De Quintana** levede i La Orotava i det 17-18. århundrede. Han malede religiøse motiver med stor sans for farven og figurtegningen, lidt mindre for kompositionen. I flere kirker i La Laguna ses værker af ham, således i la Concepción "Cuadro de Ánimas," billede af sjælene.

En stor religiøs maler var også **Juan de Miranda** (Las Palmas før 1733 - Tenerife 1805). Man finder påvirkninger og slægtskab med tidens tegninger, sevillaskolens mestre, rokokostilens asymmetri, leg med lyset og realisme i portrætterne og en større brug af farverne. Han udviklede sig i retning af det nyklassicistiske med koldere farver og mere ordnede opstillinger. I la Concepción i Santa Cruz ses hans Hyrdernes Tilbedelse, i la Concepción i La Laguna ses Moses slår Vand af Klippen. På museet i Santa Cruz hænger flere store lærreder.

Dygtig som portrætmaler, særlig i miniaturen, var **Luis de la Cruz y Rios** (La Orotava 1776 - Malaga ca. 1850). Der er billeder af hans i bl.a. Puerto de la Cruz og La Laguna.

Den realistiske stil vandt frem med **Valentín Sanz y Carta** (1849 - 1898).

En stor maler inden for impressionismen var koloristen **Juan Rodríguez-Botas Ghirlande**

(1892-1917).

Med det 20. århundrede er vi inde i modernismen. **José Aguilar** (Cuba 1895 - Madrid 1975) boede størstedelen af sit liv i Madrid, men besøgte jævnligt øerne. Under indflydelse af de mexicanske vægmalerere har han blandt andet fremstillet den berømte "Friso Isleño", ø-frise, i Casino de Santa Cruz. Og det pompøse "Panel de los Guanches", guanche-panel, i Cabildoens bygning.

Mariano de Cossio (Valladolid 1890 - 1960) havde sit voksne arbejdsliv på Tenerife. Han var kendt som en fremragende lærer og kunstner inden for vægmaleriet, også han påvirket af det mexicanske samt af Zurbarán. Et meget stort arbejde af ham finder man i Santo Domingo-kirken i La Laguna.

Motiver fra sydkysten ses hos **Manuel Martín Gonzáles** (Guia de Isora 1905 - Santa Cruz 1982). Han fordyber sig i landskaberne, hvor han finder den ro, som han tragter efter. Modsat er **Alvaro Fariña** (Tacoronte 1897 - 1972) en af de få malere i sin tid, hvem det regionalistiske lå fjernt. Han maler bylandskaber med melankoli, meget kødelige nøgenstudier og lader farven være det essentielle, præget af katalansk impressionisme. Også for **Francisco Bonnin** (Santa Cruz 1874 - Puerto de la Cruz 1963) var farven et afgørende virkemiddel. Men han elskede den jord, hvor han var opvokset, og var utrættelig til at gengive de lokale motiver med dets planter og blomster. Han blev en mester i akvarelmaleriet.

På den surrealistiske udstilling i 1935 i Madrid fremtrådte for alvor den unge maler **Oscar Dominguez** (La Laguna 1906 - Paris 1957), en universel kanarieboer, i hvem en række strømninger fra barndommen, fra øernes fortid og fra den moderne verden, mødtes. Den harmoni, han kunne opnå i sit maleri, nåede han aldrig i sit liv. Han var ramt af agromegali, elefantsyge, en mægtig udfordring for ham. Samtidig måtte han kæmpe for anerkendelse. "Han var skandaløst uskyldig," sagde Eduardo Westerdahl. Oscar Dominguez tog livet af sig i 1957, men efterlod et værk, der bliver stående.

Som 26-årig var han kommet til Paris, hvor han slutter sig til den surrealistiske bevægelse og møder bl. a. Dalí, Picasso og Miró. I hans billeder mødes modsætningsrige elementer: Et piano, træer, en horisont. Han transformerer ting til andre. Viser glinsende indvolde efter indflydelse af Dalí, sommerfugle på et bjerg, kalkeringer. Billeder med net af tænder, inspireret af krigen. Frugtsælgere, der spiser. Deformede ansigter. I mange af billederne er der en klar provokatorisk hensigt.

Carlos Chevilly (Santa Cruz 1918-78) var ligesom Juan Ismael fra Gran Canaria et fremtrædende medlem af gruppen Independientes Canarios, Uafhængige Kanarieboere, stiftet i 1947 for at danne modvægt mod de herskende tendenser i Spanien. Han var med til at genrejse det realistiske præg i maleriet, på en måde, så det kunne virke magisk. Han skabte en gennemsigtig atmosfære omkring de daglige ting, der kunne få betragterne til at "se med."

I den abstrakte kunstretning er de mest kendte malere fra andre øer.

I 1963 dannede **Pedro Gonzales** (La Laguna 1927) sammen med bl.a. José Abad "Grupo Nuestro Arte", gruppen Vor Kunst, for at gøre op med den vulgaritet og fastlåshed, de fandt i kunstverdenen. I hans bedste værker har han frigjort sig fra det figurative og lader farven tale, mildt, klart, flygtigt, ledende os til det transparente. Senere vågner hans interesse for formen, omfanget og kompositionen i en langsom tilbagevenden til det figurative, som er blevet kaldt

"Cosmoarte," kosmisk kunst. Hans temaer er ensomheden, nærheden og spændingerne i den, det dynamiske. Vendingen tager specielt fart fra 1986. Som kunslærer i La Laguna har han haft afgørende indflydelse på mange andre kunstneres udvikling.

En stor udvikling er også gennemløbet af **Cristino de Vera** (Santa Cruz 1931). Han går fra en figurativ ekspressionisme til arbejder fulde af poesi og mysticisme og en ny måde at få lyset frem på. Teknikken er punktualistisk. Hans værk står som noget meget personligt.

Nye grupper opstår i 1970'erne og 1980'erne med værker, der kan ses rundt om i gallerier og på museer på øen. Udstillinger finder sted løbende, Tenerife er stadig arnested for gode malere. Læs tidsskrifter. Besøg galleriet CONCA i La Laguna. Ved redaktionens slutning udstilles værker af Angel Padrón (1969) på bymuseet i Santa Cruz. En spillefilm (langfilm) om Oscar Dominguez har premiere på øen og i det øvrige Spanien. Og der er ofte nyt om kunst i de lokale aviser (El Dia, Diario de Avisos, La Opinion og El Mundo med tillægget La Gaceta de Canarias). Man kan også henvende sig til de lokale turistkontorer og få vejledning.

Det er først og fremmest i byerne på nordkysten, det foregår og har foregået.

Kilder: Natura y Cultura de Las Islas Canarias, udgivet af Pedro Hernández Hernández på forlaget Tafor i 2003 i samarbejde med Cabildoen på Tenerife.

Literatura Canaria, Antologia de Textos, samlet af Rafael Franquelo og Victor Ramirez, Las Palmas 1976.

Diverse opslag på internet, Google.

*Kurt Lænkholm, der også har oversat titler og tekster
Februari 2008*